

ÖZGÜRLEŞTİRİCİ BİR SOSYAL BİLİMİN ANAHTARI OLARAK *PHRONETIC* SOSYAL BİLİM

H.Neşe ÖZGEN¹

Bu yazı, bilimsel bağımsızlık ve bilimin tarafsızlığı ilkesini Prof. Dr. Büşra Ersanlı, Ayşe Berktaş ve Ragıp Zarakolu'nun özelinde, gözetilene alınan ve tutuklanan tüm akademisyen ve aydınlar üzerinden tartışmak için kuruldu.

Bu metinde,

“Aydın olarak görevimiz, politikanın kirliliğinden uzak durarak, bir politik partiye angajman bildirmeksizin hiç bir örgüte aracı (agent) olmaksızın ilerlemek demektir. En azından bilimin bağımsızlık ilkesinin gereği budur. Bilim felsefi olarak günlük hayata ve düzen'e karşı duruşun teorisini ve pratiğini kurmaya yaramalıdır. Kalanı, politikacının görevidir”

önermesini yukarıdaki örnekler üzerinden yeniden tartışacağım.

Bu örnekler üzerinden, bu yazıda, bilim yapmanın, politikanın felsefesini üretmek değil *polis* için bilim üretmek anlamına geldiğini savunacağım. Bu savunmayı da *Phronetic* sosyal bilim² yapma iddiasında olan bir sosyal bilimci olarak kuracağım. Böylece okurumu, şimdiye kadar böylesi konular etrafında (aydın sorumluluğu, aydının toplumdaki yeri vb.gibi) süregiden Gramscian aydın tartışmalarının ötesine taşıyacak bir yeni alan açacağımı umuyorum.

Akademik sosyal bilim, bir yapıyı inceleyip üzerinde karar verilerek yapılır. İncelenir,

¹ Prof. Dr. Sosyolog

² Phronetic sosyal bilim kavramı ilk kez kullanan ve Making Social Science Matter adlı kitabında geliştiren Oxford Üniversitesi'nden Prof. Bent Flyvbjerg'dir Flyvbjerg, Bent, *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again* (Cambridge: Cambridge University Press; Bkz ayrıca: Flyvbjerg, Bent, Todd Landman, and Sanford Schram, 2010. *Real Social Science: Applied Phronesis* (Cambridge: Cambridge University Press.

zira bu yapı incelenmeye değer görülmüştür (ayrıcalıklı, ayrı, farklı veya özgün, ya da tipik'tir) ve sosyal bilimci de bu yapının geleceğine ilişkin karar aşamasına mutlaka geçmek zorundadır. Bilimci, yapının nasıl bir yön almakta olduğuna ve bundan sonraki aşamalarda olası halleri için mutlaka karar bildirmek zorundadır.

Ama safî (*pure*) akademik sosyal bilime göre, bunun ötesinde yapının değiştirilmesi için öngörülerde bulunmak, önermek ve ötesinde bizzat hareket geçmek sorumluluğu yoktur: yani yapının ne'liğini değiştirmek için harekete geçmenin kendisi politikanın alanına bırakılmıştır. Öyle ki, sosyal bilim çalışmalarında felsefe ile politikanın yeri böylece dikkatle ayrılmıştır: Politika felsefeye eylemin gayri meşru zeminini, felsefe ise politikaya düşüncenin/ideanın/ideolojinin meşru temelini kurar. Bu ikisi arasındaki işbölümünde felsefe akıllı, tarafsızlığı, politika ise irrasyoneli temsil eder. Gramscian sosyal bilim dahi, felsefenin politikayla ilişkisini kurmak için organik aydınların gerekli olduğuna karar vermektedir. Berktaş, Ersanlı ve Zarakolu ise, diğer pek çokları gibi, *müdahil olmakla* suçlanıyorlar: Üye olmakla, bizzat eylemde olmakla, felsefeden ayrılmış olmakla, ayaktakımının içinde bulunmakla ve eylemin içinde ve ona yön veren olmakla suçlanıyorlar. Bu aydınları savunmak için sürekli '*eylemci değil, düşünce insanıdır*' mazereti üretmeye zorlanıyoruz. Desteklerin en etik olanları bile Ersanlı, Berktaş ve Zarakolu için '*tarafsız ve barışçı entelektüellerdir*' savunmasını yapmak zorunda hissediyor kendini: "*Tarafsızdırlar, bilim insanıdırlar, aydınlıdırlar, barışçıdırlar*" demek gerektiğini hissediyoruz hepimiz.

Böylesi bir söylemin otoriter kapitalizmin yarattığı somut, elle tutulucasına kesif korkuyu alt edememenin dışında başka bir meşrulaştırıcı zemini de var: Biz hepimiz bilimin tarafsız ve uzlaşmacılık üreten bir yol olduğunu aslında benimsemişiz! Politikanın güvensiz, ölümcül, kaypak ve felsefenin temiz alanından uzak kirli bir alan olduğunu benimsemişiz!

Bu tavır bilim insanının politikaya bulaşmaması, elini temiz tutması gerektiği konusundaki boş inancını da temellleyen bir tavır, bir duruştur. Bu hisli ve kaçamak davranışımızı sonlandırmak için, hem bilim insanlarını özgürleştirebilecek hem de ele alıp incelediği toplumsal varoluşla arasına koyduğu mesafeyi sonlandırabilecek tek bir yol biliyorum: *Phronetic sosyal bilim* anlayışını öneriyorum.

Phronetic sosyal bilim ne demektir? Bunu anlayabilmek için bizim 1923'te doğup 1999'da ölen ve her birimizde derin izleri olan Eric R. Wolf'umuzun *The Power* adlı çalışmasına bakmakta yarar var: Wolf, tüm ömrünü *phronetic* bir antropoloji yapmaya adanmış bir sosyal bilimci idi. Öğrencisi ve yoldaşı olan Atom Egoyan'ın, onun ölümünden sonra California Üniversitesi'nden yayınlanan kitabına yazdığı önsözde, Wolf'tan bize kalan en önemli mirasın güç ilişkilerinin saptanmasına yönelik uyarı olduğunu belirtir. Wolf şu üç saptamanın çalışmayı yapan sosyal bilimci için hayati önemde olduğunu söyler: "Gücün ve güç kalıplarının birikimi ve yeniden üretilmesi *hangi mekanizmalarla ve nasıl* beslenmektedir³?. Sosyal bilimcinin görevi ele aldığı konudaki mülkiyet ilişkilerini analiz ederken özellikle güç ve bunun yeniden üretilme biçimlerine dikkati çekmek olmalıdır: **Bu kimin işine yarar ve bundan kim fayda kim zarar görmektedir?** "sorusu, sosyal bilim yapmakta olanın temel sorusu olmalıdır ona göre

Wolf haklıdır: sosyal yapılar çıkar, güç ve bunlarına mülkiyet rejimlerine olan etkilerini anlamaksızın analiz edilemez. Ancak, acaip bir böcek-mişçesine incelediğimiz ve sorunları konusunda 'ilgili makamlara havale etmemiz' önerilen bu sosyal yapı, benim de içinde olduğum, çalışırken ve incelerken müdahale ettiğim, ama aslaskokunmamam gerektiği emredilen bu yapının gidişini ve sorunlarını bilip, müdahale etmeme acısını sosyal bilimci olarak nasıl gidereceğim! Kendimi ve içinde yaşadığım dünyayı daha yaşanılır kılan bir sosyal bilimi asıl geliştireceğim, ideolojik alana sapmaksızın, kısırdöngüleri tekrarlamaksızın, ayaktakımına üstten bir buyurmayla vaaz etmeksizin, bilimi amaç olarak kullanmaksızın felsefeyle politikanın arasını nasıl bulacağım! Ahlaki yargılarımı soylu bir erdemlilik üzerine kurmayacağım, tamam ama, hangi bilim etiğine güveneceğim! Olmamış olanın olmakta olduğu her anı önyargılarımı bir yana bırakıp bilimsel olarak temellendirmek için ihtiyacım olan öngörüü nasıl kuracağım! Yasanın ve otoriter kapitalizmin emredici sultasına karşı kendim için, insanlık için ve içtenlikle 'bizim' diyebileceğim bir hayat için çabalamazsam, bilginin ve bilimin görevini nerede tanımlayacağım! Özgürleştirici bir sosyal bilimi nasıl kuracağım?

³ Wolf, Eric, R., 2001). *Pathways of Power; Building an Anthropology of The Modern World*, University of California Press, Berkeley, LA, London.

Wolf'un uyarısına kulak vererek ama daha ötesine de geçerek, *özgürleştirici bir sosyal bilim nasıl yapılır?* sorusuna *phronetic sosyal bilimi* öneriyorum.

Phronetic sosyal bilim nedir?

Phronesis Aristo Aklı yerindelik,, bilgelik. 'nun *Politika* çalışmasında özel bir dikkatle sunduğu bir terimdir. Nicomachean Etiği'nde dile gelen *Phronesis* kavramı, (phronein (Lt)= aklı yerindelik, düşünmek) pratik bilgelik olarak çevrilebilir. Her erdem sahibi *phronesis*'e de sahiptir. 'Uygulanmasının örneği olmayan tikel durumlarda, kişinin ahlaki olarak neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair bilgece kararını verebilme erki' olarak da tanımlanabilir. Eğitimle gelen pratik erdemlilik, mutluluğa götüren araçların tam ve doğru tartılması anlamına da gelir. 'Vicdanımın sesini dinlediğim an, yürürlükteki yasaya boyun eğmenin hiç kâr etmeyeceği özel bir hadiseyle karşılaştığımda, beni adalet adına mevcut yasaya karşı gelmeye iten tekilleşme anı' olarak da⁴ tanımlanır. Olma'nın, fark ediş'in acı anıdır, dünya bir anda ayaklarımızın altından kayarken (Heidegger için *ab-grund* (uçurum); hayat aşırılıştığında, *phronetic* duygulanım seni başka bir aşırılığa getirir⁵ ve bu tersinelik bizi acı bilgi'ye ulaştırır: *Phronetic bilgi* böylece daha önce hiç olmamış olana karşı, hiç görülmemiş olan, hiç örneği olmayan yasada yeri olmayan veya mevcut yasayla aşılamayan aşırılığa karşı gündelik hayatın etiğini oluşturur.

Phronetic bir bilgilenme, dünyaya karşı ahlaki kararları dışlamayan, bilimin etikasının içine ahlaki kararları da katabilen bir bilgeliktir. Diğer bir deyişle, bizim felsefe yaparken, bilimi üretirken tam da ihtiyacımız olduğu üzere; günlük hayatın bilgisini dışlamayacak, kendi haddini günlük hayatın ahlakiliğiyle sınırlayabilecek bir bilim anlayışıdır *phronetic bilim*.

Böylece *Phronetic* bilgi *techne* (teknik bilgisi) ve *episteme* (bilimsel bilgi) ile birleşerek bize bir yaşam alanı açar, onların analitik ve araçsal rasyonalitesi ile değer-yargılılığını dengeleyen en önemli bilgi türüdür. *Phronetic* bilgi, mümkün ve muhtemel tek yaşam biçimi olarak dayatılan; hayatı araçsallaştırıp, olası her durumu kar-zarar çemberinde dayatan, mevcut sosyal politik gerçekliği mümkün tek gerçeklik

⁴ Bkz. Ökten, Kaan. 2008. *Varlık ve Zaman Kılavuzu*. Agora Kitaplığı.

⁵ Kendini açarak sunmak (sichoffenbaren) Ökten, K. 2008. Age. S: 66.

olarak sorgulanamaz hale getirip meşrulaştıran, tek boyutlu bir hayatı yasalarla dayatan sisteme karşı, yasaya karşı bir soluk alma biçimidir *phronetic bilim*. Özgürleştirici bir bilimdir ve özgürleştirici bir politikanın da aynı zamanda yolunu açar. Kalpsiz bir dünyanın kalbi, ruhsuz bir dünyanın ruhudur. Felsefe ile deneyimin, akıl ile irrasyonel'in, seçkin ile ayaktakımının, bilge ile usta'nın arasındaki yapay uçurumu kapatabilecek yegane bakıştır.

Phronetic bir bakışla, araştırdığımız alana dair bilgimizi nasıl düzenleriz?

Phronetic sosyal bilim, her analizinde, hen çalışmasında 4 temel soruya yanıt arar:

- 1) Nereye doğru gidiyoruz?
- 2) Kim kazanıyor, kim kaybediyor ve bunlar hangi güç/iktidar mekanizmalarıyla oluyor?
- 3) Bu gelişme arzu edilir bir gelişme midir?
- 4) Eğer öyleyse, biz ne yapabiliriz?

Eric Wolf, çalışmasında 2. ve 3. Sorulara yanıt ararken; Flyvbjerg, bu dört soru içinde “bizim” için bir hayatı nasıl daha mümkün kılabileceğimize vurgu yapıyor: Hayatı daha yaşanılır kılan nedir? sorusunu açıkça taraflı bir “Bizim için” temeli önceler. Buradaki *biz*, açıkça araştırmacının, aydının içinde bulunduğu alan ve üzerinde çalıştığı alanın bir bileşkesidir. “Biz” mevhumu böylece özel bir bağlamla ilintilenir. Böylece *Phronetic* bir sosyal bilim, gücün nasıl dönüştüğünü ve hangi kalıplarla ilerlediğini araştırırken, bunun ötesinde gücün nasıl dönüştürüleceğinin ve bunun da sonuçlarının anlaşılmasını ve yapılmasını sağlar.

Örneğin, yeni sosyal haklar ve devlet siyaseti üzerinde çalışmalarını üreten bir sosyal bilimci için, şöyle bir ontolojik temel kurabiliriz: “İnsanın insan olma halini gerçekleştiren nedir ve bu hayata nasıl geçirilebilir?”

Bireylerin hakikat prosedürünün disiplinine dahil edilmesinin önemine dikkat çekenler bilim insanlarıdır. Hakikatin eylemde açık edilmesi (*polis*), diğer bir deyişle devleti kuran hakikat olarak tarih'in (resmi tarih veya resmi ideolojinin) dışına çıkabilmek için bireye, kendisini ifade edebilme gücünün iade edilmesini sağlamak gereklidir.

Burada anlatılan eşitleşebilir bir dünyanın ideası olarak, insanın insan olma halinin nasıl hayata geçirebileceğini Badiou şöyle ifade eder: “Böylece bireye kendisinin kendi nazarında bir hakikat toplamı olarak ya da öznelendirilebilir bir toplamın bir parçası olarak hayatta kalmayı sağlayan Devletçi sınırlamaların ötesine geçme yetkisi verilebilir “⁶.

Buradaki yetki devri, yani bireyin kendisini varoluşunu gündeme alabilmesinin yolu olarak ise aydının görevi ön plana çıkmalıdır: Bunu nasıl yapabilir bir aydın? Balso bunun koşullarını şöyle açıklıyor: “Birincisi devlet politikası ile arasına mesafe koymak, yeni politik bir kapasite olasılığının olmazsa olmaz koşuludur. Devlet, hükümet ile baskıcı ve idari kurumlarına (ordu, polis, hukuk) indirgenmemelidir... (İkinci olarak da) Aynı zamanda ‘geri çekilme’ ve ‘inzivaya çekilme’ den çok farklı bir anlamda, devlete mesafe koymak gereklidir... (Bu ise) devlet’le yüzleşerek bir politik irade, kapasite ve güç oluşturmak anlamına gelir⁷. Tam da bu noktada, ‘düşünce politikaya dışsal’ değildir. Politikanın oluşması için felsefe ve düşünce dışsal değil ancak içseldir.

Ersanlı, Berktaş, Zarakolu ve diğer aydınların yaptıkları da tam da budur: Onlar 1. 2. 3. ve 4. maddeleri bir tamam uyguladılar.

⁶ Badiou, Alan. 2011. “Komünizm İdea’sı”. (içinde) *Bir İdea Olarak Komünizm*. der. A. Badiou ve S Zizek. İstanbul: Ayrıntı yay. s: 23

⁷ Balso, Judith. 2011. “İnsanın Kendisini Mevcut Bir Komünist Hipotez Olarak sunması: Felsefe İçin Olası Bir Hipotez, Siyaset İçin İmkansız Bir İnsan mı?”, (içinde) *Bir İdea Olarak Komünizm*. der. A. Badiou ve S Zizek. İstanbul: Ayrıntı yay. s: 42..